

A PAZARLÓ TÁRSADALOM VÁLSÁGA

BÁLINT ISTVÁN

Napról napra energiatakarékosságról, energia- és nyersanyagválságról olvashatunk. A lapok tele vannak hírekkel arról, hogy mindenütt hideg lesz az idei tél, mivel 18—20 fokra maximálták a lakások fűtését. Még többet olvashatunk a benzinfogyasztás korlátozásáról, a svájciak önkéntes heti egynapos autómentességétől az autóhasználat korlátozásának különféle formáig, beleértve a szigorú büntetéseket is, mint például Csehszlovákiában, ahol a sebességkorlátozás túllépését 500 koronával, az átlagos fizetés egyötödével büntetik. Ugyancsak sokat olvashatunk arról, hogyan keresnek új nyersanyagforrásokat vagy igyekeznek intézményesíteni a takarékoság különféle formáit. Franciaországban például az autópálya utasítást kapott arra, hogy álljon át a gazdaságosabb típusok gyártására, amelyek fogyasztása nem lehet több 7—8 liternél 100 km-en. Az USA-ban távlati programot fogadtak el, hatalmas összegek mozgósításával, a mesterséges üzemanyagok gyártásának kikísérletezésére, a Nap- és más energiefajták hasznosítására. A Szovjetunióban a Moszkvai Tudományos Intézet egy olyan hajtóanyagot kísérletezett ki, amelyben benzin mellett 10—15 százalék víz és „más anyagok” vannak stb.

Mindezek a hírek arról tanúskodnak, hogy egy világ, amely a nagyarányú, szinte fékevesztett, korlátlan és néha öncélú fogyasztásra rendezkedett be, megzavarodva találja magát szemben a kérlelhetetlen igazsággal: a fogyasztás anyagai, főleg a legkeresettebb nyersanyagok és az energia, nagyon is szűkösek, illúzió azt hinni, hogy mindig korlátlan mennyiségben állnak majd rendelkezésünkre, ehelyett lassan hozzá kell majd szoknunk ahhoz, hogy ez is, az is hiányzik, ebből is, abból is mind kevesebb van. A társadalmi és politikai gondolkodásmód is mindinkább ennek a ténynek a hatása alá kerül — az energia és nyersanyag biztosításának napi politikai és országos tervezési gondjaitól a társadalom továbbfejlődéséről való elmélkedésekig egész gondolkodásmódunk átalakulóban van e tény hatása alatt. Holnap még inkább ennek hatása alá kerülnek. Ma itt és mi csak néhány vázlatos vonallal utalnánk arra, hogyan kezd elmélkedni erről a kommunista- és munkásmozgalom.

1.

A kapitalizmusnak természetében van a pazarlás. Elmélyültebb közgazgatási elemzés helyett csak utalnánk a szemmel látható tényekre. A profithajzás általában, külön a klasszikus kapitalizmus kizsákmányolásának, a munkásosztály harcával történő módosulása, az úgynevezett relatív érték-többlet előtérbe kerülése az árucikkek mind nagyobb mennyiségének előállítására kényszeríti a kapitalizmust. Ez hozza meg az életszínvonal emelkedését, de azt is, hogy a valamikor egy egész emberéletre szóló termékek készítéséről átállnak a máról holnapra való termékek gyártására. Vagy fizikailag is, azzal, hogy eleve kevésbé tartósat termelnek, vagy a társadalmilag kialakított szemléletmód miatt, mert státuszszimbólum, az ember társadalmi helyének mérlege, vagy egyszerűen csak utánczás tárgya lesz, hogy minden évben más autót kell venni — ami nagy pazarlással járó igényt támaszt az autóipar elé: állandóan új típust kell piacra dobni — mindig a legfrissebb divat szerint kell öltözködni. Ezzel együtt jár a fékevesztett fogyasztás, amelynek tényeire a gazdagok és szegények, fejlettek és fejletlenek közötti szakadék tudatosodása kapcsán annyiszor hivatkoztak az el nem kötelezett országok: Nigériában 65 kiló, Törökországban 645, az USA-ban 12 840, Luxemburgban 22 130 kiló az egy főre jutó energiafogyasztás. Az emberiség egy része pazarolja az élelmiszereket, tudatosan visszafogja a termelést, ugyanakkor a Föld lakosságának egyenegyede, több mint egymilliárd ember nem ehet eleget, és 450 millió ember éhezik. Vele jár, hogy a gépkocsi mint a fogyasztás legmeggyőzőbb példája olyan fontos részévé vált hétköznapjainknak, hogy a benzinhiány szinte egész életvitelünk felborításával fenyeget. Vele jár, hogy villanyáram nélkül teljesen tehetetlenek vagyunk, és amíg addig eljutottunk, hogy az áramszünet elemi csapásként hat, a világ egyetlen hálózata sem képes kisebb vagy nagyobb megrázkódtatások nélkül elviselni a megterhelést. De vele jár az is, hogy az emberiség mind jobban belevesz saját hulladékába, szeméjtjébe, mert mind nagyobb mennyiségben kénytelen eldobálni is, hogy helyet csináljon az újabb fogyasztásnak.

Ez a pazarlás a kapitalizmus végét okozza? Ennek gondolata még mindig nemigen épült bele a marxizmusba. Mert a marxizmus a kapitalizmus más jellegzetességének elemzésével kereste a választ arra a kérdésre, hogy mi vesz el a kapitalizmus bukásáig, és így minden korszakban a leginkább előtérben álló mozzanat került az érdeklődés középpontjába. Marxnál az alaptétel megfogalmazása: a kapitalizmus bukását saját sírásója, a vele együtt fejlődő proletariátus okozza majd, vagyis a kapitalizmus bukása csakis a proletariátus harcának, az elnyomott, kizsákmányolt tömegek küzdelmének műve lehet. Mi kényszeríti harcra ezt a munkásosztályt? Nyilvánvalóan az, hogy érdekei ellentétesek a társada-

lom másik osztályának, a tőkés osztálynak az érdekeivel, tehát ezeket a gyakorlati és társadalmi érdekeket csak úgy érvényesítheti, ha felszabaddítja önmagát és vele együtt a társadalom többi elnyomott rétegét is, sőt felszámolja az egész osztálytársadalmat.

A konkrét hatóerők kérdése azonban kissé háttérbe szorult, hiszen Marx és Engels a kapitalizmus útját megtisztító, mind népiabb jelleget öltő, de még mindig az előző társadalmi korszak maradványai ellen irányuló forradalmak és inkább véletlenszerűen, a porosz megszállással teremtett sajátos helyzet következtében kitört első proletárforradalom korszakában élt. Engels ugyan megélte, hogy a kapitalizmus maga felszámolja ezeket a körülményeket a XIX. század felezővonalán túl, és azt a következtetést vonta le, hogy a munkásosztályt nyomora viszi a forradalmi harcig. De a marxizmus klasszikusai nyilvánvalóan csak az elméleti, a tudományos alapot adták meg a társadalmelemzéshez, nem recepteket, jóslatokat, konkrét utasításokat.

Ezért okozott csalódást, amikor a *Tőke* utolsó kötetének megjelenése után sem kapták meg a már fejletté vált szociáldemokrata pártok a várt választ arra a kérdésre, hogy melyek a kapitalizmusnak azok a belső törvényszerűségei, amelyek önmaguktól, a gazdasági fejlődés belső kényszerével automatikusan elvisznek bukásához. Ezért jelentkezhetek kísérletek annak bebizonyítására, hogy igenis vannak gazdasági törvényszerűségek, amelyek határt szabnak a kapitalista fejlődésnek és a kapitalizmus bukását idézik elő, amelyek hatására a fejlődés automatikus folyamatként, természettudományi szabályossággal érvényesül. Ilyen volt — hogy csak a legismertebbet említsük — a Rosa Luxemburg által felállított törvényszerűsége az akkumulációnak, mely szerint a kapitalista akkumuláció belső törvényszerűségei folytán eljut egy olyan fokra, amikor a továbbfejlődés már nem lehetséges, és a kapitalizmust saját gazdasági fejlődése dönti meg.

Addigra azonban már előtérbe került a harc a mélyebb marxista igazságért, mely szerint nincs is olyan törvényszerűség, amely önmagától elviszi a kapitalizmus bukásáig. A munkásosztály harca pedig más törvényszerűség hatására alakul, nem pedig a fejlődés automatikus eredménye. Sőt ki kellett harcolni annak tudatosítását, hogy a kapitalizmus bukása nem fejlődésének legmagasabb csúcán következik be, hanem ott, ahol megindul, kibontakozik és diadalmaskodik a megdöntésére irányuló osztályharc. Arra a kérdésre, hogy ez a fordulat mikor következik be, a marxizmus két egymást kiegészítő és elmélyítő, választ adott, az egyik a gyakorlati forradalomhoz vezetett, a másik csak napjainkban érlelődik meg. Az egyik Leniné, és minden forradalomra vonatkozik: az új társadalom ott diadalmaskodik, ahol az uralkodó osztály nem tud a régi módon uralkodni, az elnyomott osztályok pedig nem tudnak a régi módon élni, a másik Gramscié, mely szerint a társadalmi fordulat akkor

következik be, amikor az eddig háttérbe szorított osztály megszerzi a politikai, kulturális, ideológiai stb. domináciát, és háttérbe szorítja az addigi uralkodó osztályt.

De még mindig kérdéses maradt, hogy ezek a körülmények csak rendkívüli helyzetben állnak-e elő, vagy pedig a munkásosztály harcával tudatosan is megteremthetők. A második világháború utáni korszakban a szocialista országokon kívüli kommunista- és munkásmozgalomban két irányzat viaskodott egymással, azzal, hogy lassan az egyik mégiscsak felülkerekedett. Az egyik a „minél rosszabb, annál jobb” maoista jelzővel induló mozgalom, amely még a harmadik világháborút és annak óhaját, sőt előkészítését is magában foglalja, vagy a mindenféle szélsőbaloldali áramlat, mely az egyedi terrortól várja, vagy a városi gerillával és hasonló eszközökkel maga akarja megteremteni a társadalmi rendszer olyan megbomlását, amelyben a lenini tétellel vázolt helyzet előáll. Beleépült ebbe a kubai tapasztalat: egy maroknyi gerilla harca és az ellenük folyó megtorlás mindig magasabb fokra emelkedő görbéje annyira megzavarta az egész társadalmi gépezet működését, hogy a diktátor számára nem maradt más hátra, mint a menekülés, de figyelmen kívül hagyva Che Guevara egyéni tragédiává vált kudarcát: semmi sem szavatolja, hogy ez a felfelé ívelő görbe elindul, vagy később nem áll le. A másik pedig az eurokommunizmus, mely szerint a munkásosztály és a néptömegek mindennapos harcával, küzdelmével, tudatos és nem tudatos tevékenységével kell fokozatosan újabb és újabb pozíciókat meghódítani, hogy aztán egy ponton bekövetkezessen a társadalom minőségi átalakítása.

2.

A pazarlás kiúttalansága és az egész eddigi termelési mód megváltoztatásának szükségessége mivel, hogyan befolyásolja a társadalom megváltoztatásának elméletét? Az a körülmény, hogy hamarosan nem lesz sem elég nyersanyag, sem hajtóanyag, sem energia általában, beleépülhet-e a társadalom megváltoztatása szükségességének elméletébe? És ami még lényegesebb, de nehezebben megválaszolható kérdés: ha a pazarlás elkerülhetetlenné teszi a kapitalizmus bukását, lehet-e ebből olyan gyakorlati programot, tömegeket harcra mozgósító erőt gyúrni, amely az új társadalom megteremtéséhez vezet? Mielőtt azonban a válaszadás kísérletét ismertetnénk, szólnunk kell két körülményről. Először is arról, hogy a pazarlás kilátástalanságának tudatosodása máris megváltoztatja és változtatja gondolkodásunkat. A másik pedig az, hogy ez a változás nem minden esetben az új társadalom megteremtése szükségszerűségének tudatosodásához és az új társadalomért való gyakorlati harchoz vezet, hanem a kilátástalanság, kétségbeesés feltöréséhez, ami a pazarló társa-

dalom válságának elmélyülésével még kifejezettebbé válhat, nemcsak azzal, hogy a társadalomtól való elfordulás mind abszurdabb formáit szüli, a romantikus múltba szorítva vissza még a beatnikék társadalommal való szembefordulását is, hanem azzal is, hogy az egyéni terror forrásává válik.

A gondolkodásmód változására nagyon jellemző a kapitalizmushoz fűződő mindenféle optimizmus, töretlen bizakodás válsága. Mint ismeretes, a kapitalizmus töretlen és zavartalan, látszólag határtalan fejlődésének társadalmi gyakorlata szülte a „jóléti”, „iparosítás utáni” stb. társadalom különféle elméleteit, melyek szerint a társadalom fejlődésének útja a következő: iparosítás előtti, átmeneti, iparosított, magasan iparosított és iparosítás utáni társadalom. Az egyik szakaszok közötti különbség pusztán mennyiségi. Az elsőben a fejenkénti nemzeti jövedelem 200 dollár, a másodikban 200—600, a harmadikban 600—1500, a negyedikben 1500—4000, az iparosítás utáni társadalomban pedig fejenként 4000 dollár felett. Sőt a bírálatra, hogy nem lehet egy társadalmat csak a fejenkénti nemzeti jövedelemmel mérni, beleépültek még egyéb mennyiségi mutatók is, méghozzá, a legkülönbözőbb területekre kiterjesztve: az iparosítás előtti társadalomban az „elsődleges termelés” a lakosság 60—90 százalékát, az iparosítás utániban 1—10 százalékát foglalkoztatja; az iparosítás előttiben minden diplomásra 100 szakképzetlen munkás és 10 írástudatlan jut, az iparosítás utániban a diplomások lesznek többen, az írástudatlanság megszűnik, az iparosítás előttiben a nagyarányú halandóság ellenére nagy a népszaporulat, az átlagos életkor viszont 20—40 év, az iparosítás utániban a népszaporulat majdnem nullára zsugorodik, az átlagos életkor viszont 80—90 év stb.

A társadalom fejlődésének ez az elmélete tartalmazott egy racionális, a marxisták számára is elgondolkodtató elemet: nyilvánvalóan naivítás vagy dogmatizmus azt hinni, hogy az ősközösség, rabszolगतartó társadalom, feudalizmus, kapitalizmus, szocializmus a társadalom fejlődése útjának abszolút érvényű, megváltozhatatlan sorrendű sablonja, amely minden társadalomra, az emberiség egész fejlődésére, sőt a világnak bármelyik másik értelmes lényének társadalmára is vonatkozik. De egészében nyilvánvalóan tartalmazott egy elfogadhatatlan elemet, a pusztán mennyiségi szemlélet abszolutizálását. A lényeg azonban az volt, hogy az elmélet magva a kapitalizmus töretlen és szakadatlan fejlődésébe vetett hit. Kiindulópontja ugyanis az a tétel, hogy az USA meg a többi legfejlettebb kapitalista ország a csúcs, és ahhoz kell mérni minden más országot. Kiegészítője pedig az a tétel, hogy a fejlődés továbbra is töretlenül halad ezen a vonalon, méghozzá pusztán a mostani javak gyarapodásával, gyakorlatilag úgy, hogy a világ közeledik a hatvanas évek USA-jához. És merre haladnak a fejlettebb országok? Hallgatólagosan vagy kimondottan a fejlődés irányának ilyen képtelensége alakult ki: a

XX. században ház és személygépkocsi, a XXI. században két ház és két személygépkocsi, a XXII. században három ház és három gépkocsi és így tovább a végtelenségig.

Az elmélet megfogalmazása óta eltelt évek azonban válságba döntöttek, majdnem teljes egészében elsöpörték ezt az elméletet. Az első csapást annak tudatosodása mérte rá, hogy a fejlődésnek ez a módja elpusztítja, beszennyezi az emberi környezetet. Ez a fejlődés tehát nem egy töretlen, zavartalan előrehaladás, hanem a környezet megfertőzésével felidézi az emberiség elpusztításának rémét is. A következő csapást az elnemkötelezettség mozgalma mérte erre az elméletre, bebizonyítva, hogy az automatikus fejlődés sohasem visz el a fejlettek és fejletlenek közötti szakadék szűküléséhez, sőt még a mai fejlett országok szintjére sem viszi el a fejlődő országokat. Kimutatva többek között, hogy Afrikában 115, Amerikában 30, Ázsiában 415 millió olyan ember van, akinek havi keresete 50 dollár alatt marad, ezek száma állandóan gyarapodik és a szegénységnek ezen a fokán sohasem lehet annyi akkumulációt teremteni, hogy a fejlődés meggyorsítható legyen, az automatikus, az eddigiek szerint haladó fejlődés tehát csakis az éhhalálra ítélték számát gyarapíthatja.

A fejlett országok lakosságát azonban még ez is hidegen hagyta. A környezetszennyeződés csak a jövő problémája, amely most nem foglalkoztatja őket közvetlenül, az éhezők számának gyarapodása pedig a fejlődő országok gondja. Nemsokára jöttek azonban azok a válságok, amelyek a fejlett országok hétköznapijait zavarták meg, az ő lakosságuk belső biztonságát zúzták szét, és ezzel megadták a kegyelemdőfést a kapitalizmus töretlen és zavartalan fejlődéséről szóló elméleteknek is. Első volt a kőolajválság, amely arra hívta fel a figyelmet, hogy milyen bizonytalan alapra épült a pazarlásnak ez az egész társadalma, mennyire annak köszönheti fölvirágzását, hogy bőségesen állott a rendelkezésére az olcsó nyersanyag. Azóta ez a válság már krónikussá vált, nemcsak szakadatlan benzintakarékosságra kényszerítve az egész világot, hanem felidézve a nemzetközi pénzügyi rendszer összeomlásának veszélyét is, ha egyszer a kőolajtermelő országok piacra dobják hatalmas dollármilliárdjaikat. Mindezt kiegészíti a már évek óta tartó gazdasági válság, amelynek több komponense alapján kezdi ki a kapitalizmus töretlen fejlődésének egész gondolatmenetét. A bizalom válsága, mert tudatosodott, hogy a fejlődés nem mehet úgy, ahogy eddig ment. Strukturális válság, mert nyilvánvalóvá vált, hogy a régebbi konjunkturális hullámszoktól eltérően a mostani munkanélküliséget a kapitalizmus már soha többet nem tudja felszámolni. Az eddigi módszerek válsága, hiszen látható lett, hogy a kapitalizmus eddig bevált módszereivel a válságot nem lehet felszámolni. És még számos tényező hat a bizonytalanság, a kilátástalanság érzésének erősödésére, olyan helyzetet teremtve, amelyben

számos ország eddigi uralkodó rétegei már nem tudnak uralkodni — ezért válik mind több ország „kormányozhatatlanná” —, és már csak az a kérdés, mikor következik be a forradalmi szituáció, amikor az elnyomott osztályok már nem tudnak a régi módon élni.

Ennek hatására a töretlen optimizmus, a zavartalan fejlődésbe és a kapitalizmusba vetett hit elméleteinek helyébe a jövősokk, a holnap rettentének különféle elméletei léptek. A marxizmuson belül is különféle elméletek jelentkeztek. Attól a tételtől kezdve, hogy az új társadalomért vívott harcot a proletár, szegény nemzeteknek, országoknak kell megvívniuk a fejlett országokban munkásarisztokráciává, kizsákmányolóvá vált munkásosztályt is felölelő burzsoá nemzetek, országok ellen, egészen addig, hogy a teljes fejlődés kilátástalan, mert a fejlődés minden gyorsulása csak azzal a következménnyel jár, hogy az emberiség gyorsabban feléli tartalékait, ahogyan azt a cavtati kerekasztal-értekezleten konkrét adatokat is felsorakoztatva bizonyították azok a marxisták, akik szerint a világ gazdag részei csak a világ nagy része szegénységének köszönheti gazdagságát, és a szegények fejlődésének meggyorsulása az energia-, a nyersanyagválság stb. elmélyülését hozza.

3.

Minél inkább az emberiség tudatába hatol és a hétköznapi problémái — a benzinhiány, az energiatakarékosság miatt hidegebbé vált tél, más gondok — egyre jobban tudatosítják, hogy véges a rendelkezésünkre álló nyersanyag, energia, annál többen fogják mindennap és a legrátermettebb gondolkodók is mind elmélyültebben felvetni ezt a kérdést. Ebben a helyzetben a legkülönbözőbb elméletek jelentkezhetnek, és napjainkban tucatszámra jelentkeznek is. A sokárnyalátú elmélethalmaznak azonban csak néhány alapvonala lehetséges. Az egyik a pesszimizmus: az emberiség halálra van ítélve. Vagy gyakorlati érveléssel, mert feléli tartalékait, még mielőtt, az űrkutatás a segítségére siethetne, vagy elméleti megalapozással: az árutermelő társadalom, amely legfeljebb 3000 éves az emberiség több mint egymillió éves történelmében és még ez idő alatt is a földgolyónak csak nagyon kis részét ölelte fel, alig pár évtizede próbál univerzálissá lenni, csak zsákutca, amelyből nincs tovább út, amelynek el kell pusztulnia, mint a történelem annyi eddigi más zsákutcájának. A másik a hétköznapi nemtörődömség, amely vagy hallgatólagosan vagy tudatos érveléssel azt mondja: nem olyan sötét a helyzet, majd találunk új nyersanyagokat és energiaforrásokat, vagy úgy próbál tenni, mintha semmi probléma nem lenne, éppúgy semmibe veszi a holnap kérdését, mint ahogy nem sokat törődött a csillagászok jóslataival, hogy sok millió év múlva kihűl a Nap, vagy mint ahogy mindenki a

maga módján elhessegeti annak gondolatát, vagy megtanul vele élni, hogy egyszer mindannyian meghalunk. A harmadik az utópizmus, amely vagy a jövőtől való félelem formájában vagy az optimizmus különféle változataival valamilyen utópisztikus kiutat kínál fel.

A leglényegesebb, hogy a munkásmozgalomnak számolnia kell ezzel a történelmileg és társadalmilag is új jelenséggel. Gyakorlati politikájában azért, mert az atomerőművek elleni tüntetések akkora tömeget mozgattak meg, mint az munkásosztály vagy bármelyik másik erő legnagyobb megmozdulásai, márpedig a kommunisták nem tarthatják magukat távol egyetlen tömegmozdulástól sem. Parlamenti csatározásában, mert a svéd példa mutatja, hogy a környezetvédelmi mozgalom beleszólhat a választási csata kimenetelébe, mert a francia példa mutatja, hogy eldöntheti a két tábor közötti erőviszonyokat, hiszen ez a mozgalom — egy újság szenzációsnak ható, de reális címének megfogalmazásában — kis zöld törpe a tanácstalan óriások között. De legfőképpen nem hagyhatja figyelmen kívül stratégiájában és taktikájában, hiszen egyrészt ezek a problémák az új társadalomért vívott küzdelem gazdagítását, kibontakoztatását ígérik, másrészt nyilvánvalóan a haladó erőknek kell felkínálni a kiutat ebből a helyzetből, ha csak nem akarják, hogy az emberiség tényleg zsákutcába jusson, elpusztuljon — ami gyakorlatilag úgysem történhet meg, hiszen a földteke valamelyik részén biztosan megoldást találnak, de ez a megoldás a fejlettségnek egy alacsonyabb fokára való visszatérés is lehet —, ellenben megoldás lehet a szervezés, az állami parancsuralom, az elektronagyi irányítás olyan elembertelenedett társadalmá is, amelyhez képest a kapitalizmus nagy válságából kinőtt fasizmus vagy az utópisztikus robottársadalom csak halvány előrejelzés lenne. Hiszen nem tudni, maga az a pusztító tény, hogy az emberiségnek mindent túl kell élnie, az adott körülmények között, a haladó erőknek a fasizmussal vagy a sztálinizmussal szembeni felkészületlenségénél is nagyobb tanácstalansága közepette milyen megoldásokat szülhet.

Ezért tartjuk történelmi jelentőségűnek, hogy az olasz kommunisták már erre a problémára keresik a választ. Legutóbbi kongresszusukon megfogalmazták: „A fejlett kapitalista országokban az úgynevezett fogyasztói civilizáció a fogyasztás, a pazarlás irracionális rendszerét hozta létre, amely ellentétben áll a Föld lakossága zömének nyomorával és nélkülözésével, egész vidékek gazdasági pusztulásával és széttelepülésével, a természeti gazdaság fékevesztett kizsákmányolásával.” Később Berlinguer ezt cikkében a választási kudarc és az ismét ellenzékbe szorulás keserű tapasztalatainak hatására kikerekítette: „Felmérik az egész gazdasági és társadalmi szerkezet értelmetlensége és visszassága... A termelés és a fogyasztás pazarlását kell megszüntetni, az erőforrásokat pocskoló ésszerűtlen termelési és fogyasztási szerkezetet magát kell átalakítani... A munkásosztály beleszólást követel nemcsak az elosztásba,

jóllehet az is fontos, hanem a termelés és a fogyasztás folyamatába, a tőkefelhalmozásba, a fejlesztési célok meghatározásába. Olyan új megoldásokat kell felkutatni, amelyek lehetővé teszik, hogy a munkásosztály képes legyen közvetlenül és önállóan befolyásolni a gazdasági és társadalmi erőforrások egy részének felhasználását." Ily módon kívánja megteremteni azt a társadalmat, amely a kapitalizmus pusztán „mennyiségi” termelésétől eljut a „mit” és „miért” termelő társadalomig.

Innen persze még hosszú út vezet addig, hogy a pazarló társadalom válságának felismeréséből a kapitalizmus megdöntése szükségességének és egyben a megváltoztatás útja felvázolásának átfogó elmélete legyen. Hasonlóan hosszú út vezet addig, amíg ilyen elméleti felismerések alapján a mindennapos parlamenti és egyéb politikai csatározásokban is használható program alakul ki, ami az újszerű gondokat a régi életmód akadozásai szülte nyugtalanságot, bizonytalanságot és tanácstalanságot a tömegeket az új társadalom megteremtésére mozgósító erővé teszi. De mindenképpen egyre sürgetőbbé vált, hogy a világ marxistái szembénézzenek és megbirkózzanak ezzel az új feladattal, amely lehet, hogy csak egy század múlva lesz igazán időszerű, mint ahogy az első marxi tételktől is majd egy század múlt el, amíg az új társadalom megteremtése gyakorlatilag problémává lett. Bizonyos azonban, hogy marxista hozzáállás, felkészülés, elméleti és gyakorlati megoldás nélkül az energia- és nyersanyagválságból sem lesz társadalmat alakító erőforrás.